

Vojenské rozhledy č. 3/2003 věnovaly třicet stránek zpracování české vojenské terminologie a s ní souvisejícím otázkám. Problémy se týkají zpracování terminologických slovníků a překladů standardizačních dokumentů. Po seznámení s články různých autorů považuji za svou povinnost se k nim vyjádřit, také proto, že čtenáři byli vyzváni ke spolupráci.

A. Ke zpracování slovníků a terminologie

1. Systémovou chybou je, že současný postup zvolený pro zpracování vojenské terminologie je náročný na pracovní síly, málo účinný, těžkopádný, pomalý a drahý a není při něm zaručena úplnost a správnost terminologie. Není mi známo, kdo je odpovědný za volbu tohoto postupu a kontrolu jeho výsledků. Není mi ani znám podíl důstojníků a podíl filologů mezi zpracovateli, ani jejich odpovědnost.

Zpracovateli anglicko-českého technického slovníku (78 000 hesel) a německo-českého technického slovníku (80 000 hesel) byli z více než tří čtvrtin inženýři a doktoři přírodních věd. K dalším zpracovatelům patří několik doktorů filozofie, zřejmě filologů.

Filologové sami cítí vlastní nedostatečnost pro zpracování odborné terminologie. Na str. 121 č. 3/2003 Vojenských rozhledů čteme: „... pro citlivé vystižení podstaty věci v definici je potřebná spolupráce s erudovaným odborníkem.“ To znamená, že důstojník má školit filologa v otázkách střelby, taktiky, operačního umění, strategie, funkce složitých zbraňových systémů, radarové techniky, velení atd. atd. Je nutno politovat:

- filologa proto, že mu byl uložen úkol, k němuž není připraven,
- důstojníka proto, že má laikovi vysvětlovat věci, pro jejichž pochopení je nutno znát širší souvislosti,
- oba dva, protože neúčinně ztrácejí čas.

Filologové objektivně nejsou schopni rozhodovat o potřebě a důležitosti pojmů, jejichž obsah a rozsah neznají, ani tyto pojmy správně přeložit. Důkazů nacházíme bezpočet a při setkání s některými překlady vzdělanému důstojníkovi hrůzou vstávají vlasy na hlavě (viz dále).

Odbornou vojenskou terminologii musejí zpracovávat odborníci, tj. důstojníci druhů vojsk a vševojskovi důstojníci za přispění filologů.

Mnozí důstojníci nesporně mají předpoklady ke zpracování terminologie: ovládají český jazyk (požadavek na str. 104), absolvovali jazykové školení na středních školách a vojenských vysokých školách a kromě toho, což je ze všeho nejdůležitější, jsou „erudovanými odborníky“.

Důstojníci jsou nesporně lepšími znalci českého jazyka než jsou filologové znalci vojenství.

Funkce filologů by měla být dvojí:

- v případě potřeby z jazykového hlediska posoudit nově zaváděné pojmy a eventuálně poskytnout rady,
- vykonat práce spojené s konečnou úpravou slovníků podle běžných „slovníkových“ pravidel.

2. Další systémovou chybou při vyhledávání pojmů pro zařazení do slovníků je metoda excerpce časopisů a knih, která je nevhodná a měla by být vyloučena, protože

- nalézání pojmů je nahodilé a není zaručeno zjištění všech potřebných pojmů,
- metoda je velmi pracná a proto drahá.

Podkladem pro zpracování české terminologie by měly být vojenské slovníky a řády a předpisy ozbrojených sil USA, Británie, Francie a Německa. Předpisů je nutno v případě potřeby použít ke zjištění obsahu nových pojmů podle jejich definic, aby byl zvolen optimální český výraz, např. „operations other than war“ (neválečné operace) nebo „gunship“ týkající se letounu C-130 vyzbrojeného kanony (dělový letoun v analogii k dělovému člunu) apod.

Do vojenských terminologických slovníků není účelné zařazovat všeobecné technické pojmy uvedené v technických slovnících, ani pojmy patřící do všeobecné slovní zásoby.

Problém zpracování slovníků není zdrávo dramatizovat. Slovníky jsou samy o sobě – jako každé lidské dílo – nedokonalé a vzhledem k rychlosti vývoje úkolů ozbrojených sil, taktiky, operačního umění, strategie a výzbroje rychle zastarávají. Proto je účelné se v tomto ohledu smířit s přijatelným provizoriem, snažit se slovníky vydávat rychle a podle potřeby zpracovávat nová vydání, s minimálními výdaji na jejich tisk a vazbu, aniž by ovšem byla podceněna správnost. Naprosto dokonalý slovník nebude sestaven nikdy, avšak rychlost vydání je důležitá.

3. V teoretickém časopise je možno teoretizovat. Úkol zpracovat anglicko-český vojenský slovník by mohl být splněn tímto způsobem. Sestavit ad hoc skupinu ve složení:

- vševojskový důstojník,
- po jednom důstojníkovi od každého druhu vojsk, od letectva a od jednotlivých služeb, maximálně osm důstojníků,
- jeden filolog (angličtina/čeština) – důstojník v záloze.

Všichni členové skupiny by měli k dispozici stejný anglicko-český vojenský slovník nejnovějšího vydání a počítač. Skupina by byla umístěna společně.

Práce by byla organizována takto:

- ❑ Všem důstojníkům bude uloženo navrhnout české překlady výrazů svých odborností pro určitou část slovníku do určité lhůty, např. do týdne. Vzájemná konzultace mezi nimi, s filologem a s důstojníky mimo skupinu, jakož i používání existujících slovníků budou běžné.
- ❑ Po uplynutí lhůty bude na společné schůzi probíráno heslo za heslem. Jeho překlad navržený jednotlivými důstojníky bude za účasti filologa podle potřeby upřesněn, schválen a zaveden do počítačů jednotlivých důstojníků.
- ❑ Tento postup se bude opakovat až do splnění úkolu.

Slovník o deseti tisících hesel může být touto metodou zpracován během tří měsíců. Po splnění úkolu bude skupina rozpuštěna.

Je možno dosáhnout velkých výsledků s malým počtem osob v krátké době, ale musejí to být **lidé schopní**.

Výše popsaná metoda odpovídá potřebám odbornosti, nízkého počtu zpracovatelů, rychlosti vydání a úspornosti a jasně definuje odpovědnost za pracovní výsledky. Dosavadní pracovní postup neodpovídá žádnému z těchto požadavků.

Nebylo by zapotřebí žádného „výboru pro terminologii“ ani jeho schůzí, ani žádné drahé celostátní konference, neschopné rozpoznat, že úplněk není nový měsíc (viz B).

Po vydání nového slovníku v cizím jazyce je účelné stejný postup opakovat, přičemž doba zpracování by byla kratší.

Takto zpracovaný slovník může sloužit jako podklad pro zpracování např. česko-anglického vojenského slovníku. Vhodný počítačový program by značně urychlil jeho sestavení. Konečnou revizi a úpravu je možno svěřit jednomu filologovi a jednomu důstojníkovi.

Platí toto: čím jednodušší je organizace, tím větší je pravděpodobnost úspěchu, a naopak.

B. Poznátky ke slovníku AAP-6 z roku 2003

Měl jsem příležitost seznámit se s „Terminologickým slovníkem pojmů a definic NATO“ AAP-6 z roku 2003.

1. Slovník je nesporně potřebný a splní svůj účel, a to přes nedostatky v českém překladu. Jeho používání vyžaduje kritický postoj.
2. Do příštího vydání je nutno zařadit mnoho nových pojmů, např. *operations other than war* (neválečné operace), *swing role* (týká se bojového letounu, jemuž může být za letu úkol na stíhání změněn na úkol zničení pozemního cíle nebo naopak), *risk management* (řešení rizika jako součást rozhodovacího procesu), *effect-based operations* (operace založené na účincích), *military operations in urban terrain* (operace v městském terénu) a další.
3. V českém překladu je řada menších, větších a velkých chyb, které je nutno v příštím vydání odstranit. Tento požadavek je tím naléhavější, že slovník AAP-6 je podkladem pro pořizování překladů standardizačních dokumentů (viz C) a nesmí být zdrojem chyb v dalších dokumentech.

Každý, kdo posuzuje (samozřejmě se znalostí věci) nějaký překlad, zaujme k němu jeden z těchto postojů:

- Překlad věrně vystihuje myšlenku originálu a je jazykově správný a je nutno s ním souhlasit. Tento postoj jsem zaujal při posuzování slovníku.
- Překlad sice vystihuje originál a je jazykově správný, avšak „já bych to napsal jinak“, a proto s ním nesouhlasím. Tento postoj správný není.
- Překlad je věcně anebo jazykově špatný a nelze s ním souhlasit. Tento postoj je správný, a proto jsem se jím řídil.

Bez znalosti věci nelze odborný text správně přeložit, ani se k jeho překladu kvalifikovaně vyjádřit. Druhým nezbytným předpokladem je znalost jazyka originálu. Je zřejmé, že v mnoha případech termínů a definic jeden anebo oba tyto požadavky nebyly splněny.

Z úvodu ke slovníku je patrné, že se na jeho sestavení podílelo mnoho pracovníků. Je škoda, že výsledek neodpovídá plně vynaloženému úsilí.

Za právem k volnému překladu se nesmí skrývat vyhýbání se nesnadným místům v textu. Za „doslovný překlad“ není nutno se stydět, naopak, v odborných textech (na rozdíl od krásné literatury) je účelné ho používat vždy, kdy to jazyk originálu a jazyk překladu připouštějí a kdy neutrpí srozumitelnost.

Z namátkového posouzení několika desítek termínů vyplývá, že příčiny chyb jsou tyto:

- a) neznalost oboru, jehož se daný termín (definice) týká,
- b) nepochopení anglického textu,
- c) neznalost anglického jazyka,
- d) nesprávné české výrazy.

Anglická hesla jsou v převážné většině přeložena správně, avšak přesto se vyskytují chyby:

- str. 36: *active homing guidance* neznamená systém, nýbrž metodu samonavedení,
- str. 37: *adjustment of fire* je zastřílení,
- str. 353: *rocket* – má být neřízená raketa, na rozdíl od *missile*, řízená raketa aj.

Překládat *missile* jako řízená střela je nesprávné: jde o raketu, která není vystřelena, nýbrž vzlétne vlastní silou po roznětu zvenčí.

Vymyká se z možností časopiseckého článku uvést připomínky ke stovkám definic, které vyžadují opravu. Mohu uvést pouze několik příkladů, rozdělených podle příčin chyb, pouze špičku ledovce, aniž bych uváděl odůvodnění.

ad a) Neznalost oboru:

- str. 37: *along a spotting line* – má být podél pozorovací přímky,
- str. 39: *naval vessel* není vojenské plavidlo, nýbrž námořní plavidlo (je projevem neznalosti považovat námořníky za vojáky a válečné lodi nazývat vojenskými loděmi),
- str. 40: *explosive ordnance disposal* je likvidace nevybuchlé munice,
- str. 52: český překlad definice *air interdiction* je nesprávný a vyznívá opačně než anglická definice,
- str. 55: *information of intelligence interest* je informace zpravodajského zájmu,
- str. 57: *air battle* není vzdušný boj nýbrž letecká bitva,
- str. 338: *range resolution* je rozlišovací schopnost v dálce, aj.

ad b) Nepochopení anglického textu:

- str. 37: *engaging a target by observed fire* má být působení na cíl pozorovanou palbou; často jsou nesprávně používány pojmy střelba a palba,
- str. 43: *in intelligence usage* znamená ve zpravodajském smyslu,
- str. 55: *rules of engagement* znamená pravidla zasazení,
- str. 362: *main body or convoy* znamená hlavní síly anebo pochodový proud,
-

ad c) Neznalost anglického jazyka

- str. 42: *either underway or at anchor* znamená buď za plavby, nebo při kotvení,
- str. 43: *new moon* není úplněk, nýbrž nový měsíc,
- str. 49: *effectiveness* neznamená účinky, nýbrž účinnost,
- str. 51: *waterline* není vodní hladina nýbrž vodoryska,

ad d) Nesprávné české výrazy

- str. 208: rovná čára – má být přímka,
- str. 361: místo prováděné palby má být vedené palby,

- str. 363: místo v nesnázích má být v tísní,
- str. 40: trasa střely – má být dráha střely.

Porovnáte-li výše uvedené připomínky s textem slovníku, zjistíte, že jde o závažné chyby, nikoli o malichernou kritiku.

Je překvapující, že se výše uvedené chyby, a nejen chyby výše uvedené, vyskytují přestože „překlady ... byly konzultovány s katedrou jazyků VVŠ PV a Ústavem jazykové přípravy VA“ a že „byly zahrnuty připomínky ... složek MNO“.

Odvolávat se na spolupráci s Ústavem jazykové přípravy VA a jinými institucemi není zárukou ani důkazem správnosti.

C. Standardizační dokumenty

Překládání standardizačních dokumentů je zřejmě provázáno potížemi a chybami. Příklady z ukázky práce, uveřejněné ve Vojenských rozhledech č.3/2003, jsou tyto:

- na str. 107 je „accelerometer“ přeložen jako „rychloměr“,
- na téže straně je výraz „vyvážení rotujících strojů“, zřejmě má být „vrtulníků“,
- překladatelovi nebylo jasné, zda se adjektivum „allied“ - „interallié“ vztahuje ke cvičení nebo k předpisu, a proto jeho překlad prostě vypustil,
- není rozlišováno jednotné a množné číslo,
- na str. 113 je uvedeno, že výraz „zpravodajská příprava bojiště“ navržený odborníky je málo pochopitelný, přestože je správný (málo pochopitelný je laikovi, avšak tento laik by neměl rozhodovat o tom, jak bude přeloženo heslo „intelligence preparation of the battlefield“: překlad laikem považovaný za výstižný je špatný),
- na str. 114 je uvedeno, že výraz „air transport operation“ stačí přeložit jako „vzdušná přeprava“, jako by slovo „operation“ bylo zbytečné.

Tyto příklady vyvolávají obavy o správnost překladů mnoha dokumentů, které uveřejněny nebyly.

Je patrné, že překlady dokumentů jsou svěřovány osobám bez jistoty správnosti nejen věcné, ale i gramatické, a také s rizikem ztráty času při nesplnění stanovených kritérií, a že nepodléhají kontrole.

Je účelné se tázat, kdo nese za tento stav a za rizika spojená s výsledky této nekvalitní práce odpovědnost. Není pochyb, že je v zájmu armády zjednat v tomto ohledu nápravu, i proto, že se svými dokumenty – tak či onak – reprezentuje.

Zde je dobrá rada drahá, protože požadavky znalosti služebních jazyků NATO, vojenského vzdělání a českého jazyka jsou vysoké a splňuje je pouze málo osob. Je však naléhavé zabránit, aby nedocházelo k chybám jako jsou výše uvedené.

D. Všeobecné poznatky

Nelze se ubránit dojmu, že jazykové přípravě armády se nedostává koncepce a koordinace. Svědčí o tom množství různých slovníků a jejich obsah (např. několikadílný slovník vydaný Vojenskou akademií se v mnohém podobá spíše popisu technického slovníku, slovník s hrdo-pyšným názvem „Sborník aktuální anglicko-české vojensko-školské terminologie“ obsahuje

také výrazy jako „žák střední školy“, „spořitelní knížka“ aj.), terminologické konference (jak hodlá několik desítek účastníků posuzovat termimologii?), vážné nedostatky v překladech pojmů a textů, jakož i sebechvála pracovníků v dané oblasti.

Zpracování podkladů pro jazykovou přípravu a překladů dokumentů NATO vyžaduje jednotné a především náročné řízení, zajímavější se o účelnost a výdaje, požadující výkony a výsledky a vylučující duplicity a „mletí naprázdno“.

Při přijímání uchazečů o studium ve vojenských školách se jako samozřejmost požaduje znalost matematiky, fyziky atd. a měla by se jako samozřejmost požadovat znalost cizích jazyků, tj. gramatiky a všeobecné slovní zásoby. Studium na vysoké škole by se mělo zabývat pouze zdokonalováním a vojenskými texty.

Základním dokumentem pro jazykovou přípravu by měl být slovník typu AAP-6, ovšem zbavený citovaných nedostatků, jakož i slovník hesel (bez definic) vycházející z AAP-6.

Místo závěru

Nechovám sebemenší averzi vůči filologům. Naopak, s vděčností vzpomínám na náročné gymnaziální profesory latiny, němčiny, francouzštiny a angličtiny. Dobře se pamatuji i na plodnou spolupráci s vojenskými filology a na jejich cenné rady při tvorbě názvosloví pro novou výzbroj letectva a protivzdušné obrany před několika desítkami let.

Na počátku padesátých let minulého století se ve Francii hodně stávkovalo. I rozhodla se vševojsková akademie sídlící tehdy „Na valech“ zaslat stávkujícím projev solidarity. Na shromáždění celé akademie byla přednesena zdravice zpracovaná katedrou jazyků v jazyce francouzském. Na výzvu k diskuzi se přihlásil plk. Zdráhala, učitel taktiky dělostřelectva, který za války sloužil u Svobodných Francouzů, a pravit: „Napsali jste to hezky, ale bojím se, že tomu nebude rozumět ani francouzský proletariát, ani francouzská buržoazie“. Ozval se huronský smích.

Ing. Josef Nastoupil

V případě zájmu o bližší informace o prováděných výzkumech v AČR kontaktujte prosím:
VÝZKUM SEKCE PERSONÁLNÍ MO ČR, nám. Svobody 471, 160 01, Praha 6
kontaktní osoby:

Mgr. Jaroslava Jandová tel.: 973 121 187 e-mail: jandovaj@army.cz

Mgr. Eva Pavlíková tel. 973 212 183 e-mail: pavlikova@centrum.cz